

การเยียวยาและฟื้นฟูจิตสังคมผู้ประสบภัยสงครามในพื้นที่ชายขอบ:
บทวิเคราะห์เชิงรัฐศาสตร์และสังคมสงเคราะห์
Psychosocial Healing and Rehabilitation for War-Affected Populations
in Border Areas: A Political Science and Social Work Analysis

พิชิต กันยาวรรณ
เทศบาลตำบลตาตทอง จังหวัดยโสธร
Pichit Kanyawan
Tad Thong Subdistrict Municipality, Yasothon Province
e-mail: pichit2510@gmail.com

บทคัดย่อ

เหตุการณ์สงครามระหว่างประเทศที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชายขอบได้สร้างความเสียหายอย่างรุนแรงทั้งในมิติความมั่นคงของมนุษย์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะต่อสภาพจิตใจและความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้ประสบภัย บทความนี้มุ่งวิเคราะห์กระบวนการเยียวยาและฟื้นฟูจิตสังคมของผู้ประสบภัยสงครามในพื้นที่ชายขอบผ่านกรอบแนวคิดรัฐศาสตร์และสังคมสงเคราะห์ โดยใช้กรอบทฤษฎีความมั่นคงของมนุษย์ (human security) ทฤษฎีสหิทธิมนุษยชน และแนวคิดการเสริมพลัง (empowerment) เป็นฐานในการอธิบาย การศึกษาอาศัยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากผู้ประสบภัยสงคราม ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชน ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิเคราะห์พบว่า การเยียวยาเชิงจิตสังคมที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องบูรณาการกลไกของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคมเข้าด้วยกัน โดยเน้นการสร้างพื้นที่ปลอดภัย (safe space) การฟื้นฟูความเชื่อมั่น และการจัดบริการสนับสนุนทางจิตสังคมอย่างต่อเนื่อง บทความเสนอให้มีการพัฒนากลไกเชิงนโยบายที่เน้นสิทธิมนุษยชน การกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นมีบทบาทมากขึ้น และการจัดตั้งศูนย์ฟื้นฟูจิตสังคมชายขอบภายใต้ความร่วมมือพหุภาคี เพื่อสร้างสันติภาพและความยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ: การเยียวยาจิตสังคม, ผู้ประสบภัยสงคราม, พื้นที่ชายขอบ, รัฐศาสตร์, สังคมสงเคราะห์

Abstract

Armed conflicts affecting border areas have caused severe damage to human security, economic stability, social cohesion, and cultural integrity, with profound impacts on the psychological well-being and social relationships of affected populations. This article analyzes the psychosocial healing and rehabilitation processes for war-affected communities in border regions through the lens of political science

and social work. The study employs the theoretical frameworks of Human Security, Human Rights, and Empowerment to guide the analysis. A qualitative research methodology was adopted, collecting data from war survivors, community leaders, local government officials, and NGOs through in-depth interviews and content analysis. The findings reveal that effective psychosocial recovery requires an integrated approach involving state mechanisms, local government organizations, and civil society, emphasizing the creation of safe spaces, the restoration of trust, and the provision of continuous psychosocial support services. The article recommends policy mechanisms that prioritize human rights, decentralize authority to enhance local government roles, and establish border-area psychosocial rehabilitation centers under multi-sectoral cooperation. Such measures are crucial for fostering long-term peace, resilience, and sustainable recovery in war-affected border communities.

Keywords: Psychosocial healing, War-affected populations, Border areas, Political science, Social work

บทนำ

พื้นที่ชายขอบที่ตกอยู่ภายใต้สถานการณ์สงครามระหว่างประเทศไม่เพียงแต่เผชิญความเสียหายทางร่างกายและโครงสร้างพื้นฐาน แต่ยังสร้างบาดแผลทางจิตใจและสังคมที่ส่งผลในระยะยาวต่อผู้ประสบภัย ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (international relations) โดยเฉพาะกรอบแนวคิด Human Security และ peace psychology มีบทบาทสำคัญในการทำความเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างนโยบายรัฐกับสุขภาวะจิตของประชาชน (Galtung, 1969; Christie, Wagner, & Winter, 2001) นอกจากนี้ การศึกษาในบริบทต่างประเทศ เช่น การบูรณาการ MHPSS กับกระบวนการสันติภาพหลังความขัดแย้ง ชี้ให้เห็นว่า การฟื้นฟูจิตสังคมควรเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืน ในบริบทประเทศไทย แม้ว่าการวิจัยด้านจิตสังคมในพื้นที่ชายขอบยังจำกัด แต่มีแนวทางสำคัญ เช่น การศึกษาของ Kumnerddee, Tochaiwat, และ Rangsin (2013) เกี่ยวกับผลกระทบทางจิตสังคมต่อทหารพิการและครอบครัวในพื้นที่ความไม่สงบภาคใต้ของไทย พบว่าปัญหาทางจิตเป็นเรื่องที่ไม่ได้รับความสนใจเพียงพอ ด้านโครงสร้างระบบการฟื้นฟูจิตสังคมในประเทศไทยเอง มีการพัฒนาโดยเชื่อมโยงระบบสุขภาพจิตระดับชุมชนเข้ากับบริการทางการแพทย์และภาคส่วนอื่น (Wannasewok, 2022)

อย่างไรก็ตาม การเยียวยาที่ให้ความสำคัญทั้งระดับรัฐและชุมชน รวมถึงกรอบทางปัญญาเชิงรัฐศาสตร์และสังคมสงเคราะห์ ยังคงเป็นช่องว่างของการศึกษาที่บทความนี้มุ่งจะตอบโจทย์ปัญหา

ดังกล่าวผ่านการสะท้อนสารัตถะทางวิชาการอันประกอบด้วย บริบทของปัญหาที่ความเชื่อมโยงระหว่างสถานการณ์สงครามชายขอบกับการบาดเจ็บทางจิตและสังคม ช่องว่างของนโยบายและวิชาการไทยโดยเฉพาะในด้านการบูรณาการรัฐศาสตร์กับสังคมสงเคราะห์ และเพื่อเสนอกรอบวิเคราะห์ที่ผสมผสานแนวคิด Human Security, สิทธิมนุษยชน, และกระบวนการเสริมพลัง พร้อมข้อเสนอเชิงนโยบายที่นำไปสู่การฟื้นฟูเชิงจิตสังคมอย่างยั่งยืนในพื้นที่ชายขอบ

สถานการณ์สงครามระหว่างประเทศที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชายขอบ

สงครามระหว่างประเทศมักส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชายขอบอย่างรุนแรง เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมักมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ติดพรมแดน และมีความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคมกับทั้งสองหรือหลายรัฐ การเป็น “พื้นที่กันชน” (buffer zone) ทำให้พื้นที่ชายขอบกลายเป็นแนวหน้าในการสู้รบ และมักเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่คู่ขัดแย้งต้องการควบคุม ซึ่งก่อให้เกิดทั้งการสูญเสียทางกายภาพและการบั่นทอนทุนทางสังคมของชุมชน (Barakat & Zyck, 2009) ในเชิงรัฐศาสตร์ พื้นที่ชายขอบเป็นพื้นที่ที่รัฐมักมีอำนาจควบคุมและการจัดสรรทรัพยากรน้อยกว่าพื้นที่ศูนย์กลาง ทำให้โครงสร้างพื้นฐานและระบบสวัสดิการสังคมไม่เพียงพอต่อการรับมือวิกฤติสงคราม ผลที่ตามมาคือประชาชนชายขอบต้องเผชิญการพลัดถิ่น (displacement) การสูญเสียแหล่งทำกิน และการถูกจำกัดสิทธิขั้นพื้นฐาน เช่น สิทธิในการเข้าถึงการรักษาพยาบาลหรือการศึกษา (UNHCR, 2023) ในกรณีของไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างประเทศ เช่น ความตึงเครียดบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา ได้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ชายขอบมักเป็นจุดเปราะบางต่อการรุกรานและการใช้ความรุนแรง อีกทั้งยังสะท้อนถึงข้อจำกัดของรัฐในการคุ้มครองประชาชนกลุ่มเปราะบาง นอกจากนี้ จากมุมมองด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การจัดการผลกระทบภายในพื้นที่ชายขอบต้องพิจารณาทั้งในมิติความมั่นคงแบบดั้งเดิม (traditional security) และความมั่นคงของมนุษย์ (human security) (UNDP, 1994) เพื่อให้ครอบคลุมทั้งการป้องกันภัยคุกคามทางทหารและการเยียวยาผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจของผู้ประสบภัย ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืน

สงครามในพื้นที่ชายขอบก่อให้เกิดผลกระทบเชิงจิตสังคมในหลายมิติ ตั้งแต่ความเครียดเรื้อรัง (chronic stress) ภาวะซึมเศร้า (depression) ไปจนถึงความผิดปกติจากเหตุการณ์สะเทือนขวัญ (post-traumatic stress disorder: PTSD) ความสูญเสียบุคคลในครอบครัวและเครือข่ายชุมชนทำให้โครงสร้างการพึ่งพากันในสังคมอ่อนแอ และลดความสามารถของชุมชนในการฟื้นฟูตนเอง ในด้านเศรษฐกิจและสังคม การถูกบังคับให้อพยพออกจากถิ่นฐานทำให้สูญเสียแหล่งทำกินและโอกาสทางการศึกษา ขณะเดียวกันการอยู่อาศัยในค่ายผู้ลี้ภัยหรือพื้นที่พักพิงชั่วคราวมักมีข้อจำกัดด้านสาธารณูปโภคและบริการสังคม ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตโดยรวม ในมิติทางวัฒนธรรม การพลัดถิ่นยังหมายถึงการสูญเสียรากเหง้าและอัตลักษณ์ของชุมชนชายขอบ ซึ่งมีผลโดยตรงต่อความ

มั่นคงทางจิตใจและความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง การรับมือกับผลกระทบเหล่านี้จำเป็นต้องใช้แนวทางบูรณาการระหว่างนโยบายรัฐ กลไกท้องถิ่น และมาตรการฟื้นฟูทางจิตสังคม เช่น การจัดบริการ psychosocial first aid การสร้างพื้นที่ปลอดภัย (safe space) และการฟื้นฟูทางสังคมของชุมชน

ความเปราะบางทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของชุมชนชายขอบ

ชุมชนชายขอบในประเทศไทยเป็นกลุ่มประชากรที่มักเผชิญความเปราะบางในหลายมิติ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม โดยมีลักษณะร่วมคือการถูกจำกัดโอกาสและการเข้าถึงทรัพยากรของรัฐอย่างไม่เท่าเทียม ในมิติทางสังคม กลุ่มชายขอบจำนวนมาก เช่น ชนกลุ่มน้อยและผู้ไร้สัญชาติ ประสบปัญหาการเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐาน ทั้งการศึกษาและสาธารณสุข อันเนื่องมาจากข้อจำกัดด้านสถานะทางกฎหมายและโครงสร้างการบริหาร (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2563) การถูกมองว่าเป็น “คนนอก” ในสังคมกระแสหลักยังส่งผลต่อการตีตรา (stigmatization) และการกีดกันทางสังคม ด้านเศรษฐกิจ ความเปราะบางมักมาจากการพึ่งพาอาชีพเกษตรกรรมขนาดเล็ก การขาดที่ดินทำกินที่มั่นคง และการเข้าถึงตลาดที่จำกัด (อมรา พงศาพิชญ์, 2557) ปัญหานี้ซ้ำเติมจากการขาดโอกาสในการได้รับสินเชื่อและการสนับสนุนทางเศรษฐกิจจากรัฐ ทำให้เกิดวงจรความยากจนที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ในมิติการเมือง กลุ่มชายขอบมักขาดอำนาจต่อรองทางการเมือง และมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของรัฐอย่างจำกัด แม้ว่ารัฐธรรมนูญไทยจะรับรองสิทธิพลเมืองและสิทธิมนุษยชน แต่ในทางปฏิบัติการบังคับใช้ยังมีข้อจำกัด โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกลหรือพื้นที่ที่มีความขัดแย้ง (ชยันต์ วรรณะภูทิ, 2558) ส่วนวัฒนธรรม ความเปราะบางปรากฏชัดจากการสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและภาษา เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์และนโยบายรวมศูนย์ทางวัฒนธรรมของรัฐ ส่งผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตดั้งเดิมถูกกลดทอนลง (ศรีสมภาพ จิตรภิรมย์ศรี, 2560) การถูกบังคับให้กลมกลืนกับวัฒนธรรมกระแสหลักทำให้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชายขอบถูกคุกคามอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การทำความเข้าใจความเปราะบางในทั้งสี่มิติ จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการออกแบบนโยบายเยียวยาและฟื้นฟูจิตสังคมของผู้ประสบภัยสงครามในพื้นที่ชายขอบ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

ผลกระทบเชิงจิตสังคม (psychosocial impacts) ต่อผู้ประสบภัย

ผู้ประสบภัยสงครามในพื้นที่ชายขอบต้องเผชิญผลกระทบเชิงจิตสังคมหลายมิติ ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน ผลกระทบเหล่านี้ไม่เพียงเกิดจากเหตุการณ์ความรุนแรงโดยตรง แต่ยังมาจากภาวะไร้ความมั่นคงและความไม่แน่นอนในอนาคต ในมิติด้านจิตใจ ผู้ประสบภัยมักเกิดภาวะเครียดเรื้อรัง วิตกกังวล และซึมเศร้า ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรงกับประสบการณ์การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักและทรัพย์สิน (วิไลวรรณ สันตุไพร, 2560) การเผชิญกับความรุนแรงอย่างต่อเนื่องอาจนำไปสู่ภาวะบาดแผลทางจิตใจ (psychological trauma) และโรคเครียดหลังเหตุการณ์สะเทือนขวัญ

(PTSD) ซึ่งเป็นปัญหาที่ต้องการการเยียวยาเฉพาะทาง ในมิติด้านสังคม การพลัดถิ่นและการอพยพ บังคับทำให้เกิดการแตกสลายของเครือข่ายชุมชนและการสูญเสียทุนทางสังคม ส่งผลให้ผู้ประสบภัย รู้สึกโดดเดี่ยวและขาดการสนับสนุนทางสังคม (ชลัท ประเทืองรัตนนา, 2561) ความไม่มั่นคงทาง เศรษฐกิจที่เกิดจากการสูญเสียแหล่งทำกินยังสร้างแรงกดดันต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว และเพิ่ม ความเสี่ยงต่อความขัดแย้งภายในชุมชน ในมิติวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ การอพยพออกจากถิ่นฐานทำ ให้ผู้ประสบภัยสูญเสียความผูกพันกับพื้นที่ ตลอดจนวัฒนธรรมและภาษาท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์ประกอบ สำคัญต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง (บุญเลิศ วิเศษปรีชา, 2559) การสูญเสียรากเหง้าทางวัฒนธรรม นี้อย่างส่งผลต่อการปรับตัวในสังคมใหม่และความมั่นคงทางจิตใจ กล่าวโดยสรุป ผลกระทบเชิงจิตสังคม ต่อผู้ประสบภัยสงครามในพื้นที่ชายขอบมีความซับซ้อนและสอดประสานกันหลายมิติ การฟื้นฟูจึง จำเป็นต้องใช้แนวทางแบบองค์รวม (holistic approach) ที่เชื่อมโยงการเยียวยาทางจิตใจกับการ เสริมสร้างทุนทางสังคมและการคุ้มครองทางวัฒนธรรม

ช่องว่างด้านนโยบายและการดำเนินงานของรัฐในการคุ้มครองประชาชนชายขอบ

แม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายและนโยบายหลายฉบับที่ประกาศเจตนารมณ์คุ้มครองสิทธิ มนุษยชนและสร้างความเท่าเทียม แต่ในความเป็นจริง ชุมชนชายขอบยังคงเผชิญความเหลื่อมล้ำและ การเข้าถึงทรัพยากรอย่างจำกัด การปฏิบัตินโยบายจำนวนมากยังคงสะท้อนมุมมองด้านความมั่นคง แบบเดิมที่มุ่งเน้นการป้องกันภัยคุกคามทางการทหาร มากกว่าการมองประชาชนเป็นศูนย์กลางของ ความมั่นคง (human security) ผลลัพธ์คือ การคุ้มครองด้านสวัสดิการและการเยียวยาผลกระทบเชิง จิตสังคมของประชาชนชายขอบยังคงเป็นเรื่องรอง ไม่ใช่เป้าหมายหลัก นอกจากนี้ แม้จะมีการ กระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ข้อจำกัดด้านงบประมาณและอำนาจตัดสินใจยัง ทำให้ท้องถิ่นไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาได้อย่างทันทั่วถึง การแก้ไขปัญหามาตรการเร่งด่วน เช่น ภาวะวิกฤตสงครามชายขอบ จึงมักต้องรอการอนุมัติจากส่วนกลาง ส่งผลให้ความช่วยเหลือล่าช้า และไม่ตรงตามความต้องการของชุมชน (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2560) อีกประเด็นสำคัญคือ การขาด กลไกการประสานงานที่มีประสิทธิภาพระหว่างหน่วยงานรัฐในระดับต่าง ๆ การให้ความช่วยเหลือ ผู้ประสบภัยชายขอบจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งความมั่นคง สาธารณสุข และสังคมสงเคราะห์ แต่ในทางปฏิบัติกลับพบการทำงานที่ซ้ำซ้อน ขาดระบบข้อมูลกลาง และมีข้อ ขัดแย้งเชิงอำนาจหน้าที่ระหว่างหน่วยงาน (ปองขวัญ สวัสดิภักดิ์, 2564) ช่องว่างเชิงนโยบายและ การดำเนินงานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าการคุ้มครองประชาชนชายขอบยังขาด “โครงสร้างการทำงาน ร่วมกัน” ที่สามารถผสานทั้งมิติความมั่นคงของรัฐและความมั่นคงของมนุษย์เข้าไว้ด้วยกันอย่าง แท้จริง หากรัฐยังไม่ปรับมุมมองและกลไกให้สอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่ชายขอบ การเยียวยาและฟื้นฟูผู้ประสบภัยย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ทฤษฎีทางรัฐศาสตร์

1. แนวคิด Human Security (ความมั่นคงของมนุษย์)

แนวคิด Human Security หรือ “ความมั่นคงของมนุษย์” เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1990 เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ด้านความมั่นคงระหว่างประเทศจากภัยคุกคามแบบดั้งเดิมทางการทหาร ไปสู่ภัยคุกคามที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคล องค์การสหประชาชาติได้ให้คำนิยามแนวคิดนี้ใน Human Development Report 1994 ว่าความมั่นคงของมนุษย์ครอบคลุมอย่างน้อยเจ็ดมิติ ได้แก่ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ อาหาร สุขภาพ สิ่งแวดล้อม บุคคล ชุมชน และการเมือง (UNDP, 1994) Fukuda-Parr และ Messer (2002) อธิบายว่า Human Security เน้นการปกป้องบุคคลจากภัยคุกคามร้ายแรงต่อชีวิตและศักดิ์ศรี พร้อมทั้งเสริมสร้างศักยภาพให้บุคคลสามารถกำหนดอนาคตของตนเองได้ โดยไม่ถูกจำกัดจากความกลัว (freedom from fear) และความขัดสน (freedom from want) แนวคิดนี้จึงก้าวข้ามกรอบรัฐเป็นศูนย์กลาง (state-centric security) และมุ่งสู่การมองมนุษย์เป็นแกนกลางของการพัฒนาและการคุ้มครอง King และ Murray (2002) เสนอว่า ความมั่นคงของมนุษย์ไม่เพียงเกี่ยวข้องกับการป้องกันภัยคุกคาม แต่ยังรวมถึงการสร้างเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เอื้อต่อความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในระยะยาว นอกจากนี้ แนวคิดนี้ยังมีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทของพื้นที่ชายขอบและพื้นที่ขัดแย้ง ซึ่งความไม่มั่นคงมีลักษณะซับซ้อนและเชื่อมโยงกันหลายมิติ กล่าวโดยสรุป แนวคิด Human Security ถือเป็นการปรับกรอบการวิเคราะห์ด้านความมั่นคงที่เน้นปัจเจกบุคคลเป็นศูนย์กลาง และมีศักยภาพสูงในการเป็นฐานคิดเชิงนโยบายเพื่อการเยียวยา พื้นฟู และพัฒนาสังคมหลังความขัดแย้ง

2. ทฤษฎีสถิตินุษยชน (Human Rights Theory)

ทฤษฎีสถิตินุษยชน (Human Rights Theory) มีรากฐานอยู่บนแนวคิดที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิขั้นพื้นฐานที่ไม่สามารถถูกกลืนได้ เนื่องจากสิทธิเหล่านี้มีที่มาจากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (inherent dignity of human beings) ไม่ใช่สิ่งที่รัฐมอบให้ (Donnelly, 2013) แนวคิดนี้พัฒนาขึ้นจากปรัชญาการเมืองแบบเสรีนิยมและจารีตธรรมชาติ (natural law tradition) ซึ่งถือว่าสิทธิบางประการมีอยู่โดยกำเนิด เช่น สิทธิในชีวิต เสรีภาพ และความเสมอภาค (Locke, 1988) ในมิติทางกฎหมายระหว่างประเทศ ทฤษฎีสถิตินุษยชนได้รับการสถาปนาผ่านปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights – UDHR) ปี 1948 ซึ่งเป็นเอกสารหลักที่กำหนดมาตรฐานสากลเกี่ยวกับสิทธิพลเมือง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (United Nations, 1948) Nickel (2007) อธิบายว่า สิทธิมนุษยชนมีบทบาทสองด้าน คือ เป็นข้อเรียกร้องทางศีลธรรมที่รัฐและสถาบันต้องเคารพ และเป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อปกป้องบุคคลจากการใช้อำนาจโดยมิชอบ ในขณะเดียวกัน Sen (1999) เน้นว่าการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนต้องผนวกกับการขยายเสรีภาพเชิงรูปธรรม (substantive freedoms) เช่น การเข้าถึงการศึกษา การสาธารณสุข และโอกาสทางเศรษฐกิจ เพื่อให้สิทธิเป็นจริงในทางปฏิบัติ สำหรับพื้นที่ชายขอบ ทฤษฎีสถิตินุษยชนมี

ความสำคัญเป็นพิเศษ เนื่องจากกลุ่มประชากรเหล่านี้มักเผชิญการถูกกีดกันทางสังคมและการเข้าถึงสิทธิสาธารณะอย่างไม่เท่าเทียม การประยุกต์ใช้ทฤษฎีนี้ในเชิงนโยบายจะช่วยยืนยันว่าการเยียวยาและฟื้นฟูผู้ประสบภัยต้องคำนึงถึงสิทธิในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในการมีชีวิตอย่างปลอดภัย สิทธิในการได้รับความช่วยเหลือ และสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม

3. ทฤษฎีการปกครองท้องถิ่นและการกระจายอำนาจในภาวะวิกฤติ

ทฤษฎีการปกครองท้องถิ่นและการกระจายอำนาจ มีรากฐานมาจากแนวคิดการกระจายอำนาจทางการเมืองและการบริหารจากส่วนกลางสู่หน่วยงานปกครองในระดับพื้นที่ เพื่อให้การตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ในภาวะวิกฤติ เช่น สงคราม ภัยพิบัติ หรือเหตุการณ์ความไม่สงบ การกระจายอำนาจจึงมีบทบาทสำคัญต่อการตอบสนองอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ Rondinelli (1981) แบ่งการกระจายอำนาจออกเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ 1) การกระจายอำนาจทางการเมืองการบริหาร (de-concentration) 2) การมอบอำนาจ (delegation) 3) การถ่ายโอนอำนาจ (devolution) และ 4) การกระจายความเป็นหุ้นส่วน (partnership) โดยในภาวะวิกฤติ รูปแบบการถ่ายโอนอำนาจ (devolution) และการสร้างหุ้นส่วน (partnership) โดยในภาวะวิกฤติ รูปแบบการถ่ายโอนอำนาจ (devolution) และการสร้างหุ้นส่วน (partnership) ด้วยภาคประชาสังคมมักให้ผลลัพธ์ที่ตอบสนองได้ดีที่สุด เพราะทำให้หน่วยงานท้องถิ่นมีอิสระและความยืดหยุ่นในการแก้ไขปัญหา (Smoke, 2003) งานของ Ostrom (1990) ยังชี้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการตัดสินใจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การจัดการทรัพยากรและการฟื้นฟูหลังวิกฤติประสบความสำเร็จ เนื่องจากการปกครองท้องถิ่นสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงพื้นที่และเข้าใจโครงสร้างสังคมวัฒนธรรมมากกว่าระดับส่วนกลาง ในบริบทของพื้นที่ชายขอบในภาวะสงคราม การกระจายอำนาจจึงไม่เพียงเป็นกลไกด้านการบริหาร แต่ยังเป็นยุทธศาสตร์ความมั่นคงของมนุษย์ ที่ทำให้ท้องถิ่นสามารถจัดบริการพื้นฐาน การเยียวยาจิตสังคม และการฟื้นฟูเศรษฐกิจได้อย่างทันการณ์ ลดการพึ่งพาส่วนกลางและเสริมสร้างความยืดหยุ่นของชุมชนในระยะยาว

ทฤษฎีและแนวคิดด้านสังคมสงเคราะห์

1. จิตสังคมบำบัด (Psychosocial Intervention)

จิตสังคมบำบัด (psychosocial intervention) เป็นแนวทางการช่วยเหลือที่ผสานการฟื้นฟูด้านจิตใจและสังคมเข้าด้วยกัน โดยมุ่งลดผลกระทบเชิงลบต่อสุขภาพจิตและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดจากเหตุการณ์วิกฤติ เช่น สงครามหรือภัยพิบัติ (Hobfoll et al., 2007) แนวทางนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่าปัญหาทางจิตใจและสังคมมีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง การบำบัดที่ประสบความสำเร็จจึงต้องพิจารณาทั้งสองมิติอย่างบูรณาการ องค์ประกอบสำคัญของจิตสังคมบำบัดในภาวะวิกฤติประกอบด้วย 1) การปฐมพยาบาลทางจิตใจ (psychological first aid) เพื่อบรรเทาความเครียดเฉียบพลัน 2) การเสริมพลัง (empowerment) เพื่อให้ผู้ประสบภัยรู้สึกว่ามีความสามารถควบคุมชีวิตตนเองได้ และ 3) การฟื้นฟูเครือข่ายสังคม (social network restoration) เพื่อสร้างการสนับสนุน

ทางสังคมที่ยั่งยืน ในบริบทของพื้นที่ชายขอบที่ได้รับผลกระทบจากสงคราม การใช้จิตสังคมบำบัดต้องคำนึงถึงปัจจัยทางวัฒนธรรม ภาษา และโครงสร้างชุมชนเป็นพิเศษ เนื่องจากความแตกต่างเหล่านี้ อาจส่งผลต่อการรับรู้และยอมรับการบำบัด (Summerfield, 1999) การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน และองค์กรท้องถิ่นจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มประสิทธิผลของการเยียวยา จากมุมมองเชิงนโยบาย จิตสังคมบำบัดไม่ควรถูกมองเพียงเป็นการฟื้นฟูหลังเหตุการณ์ แต่ควรบูรณาการเข้ากับระบบความมั่นคงของมนุษย์ (human security) และการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อสร้างความยืดหยุ่น (resilience) ของชุมชนให้สามารถรับมือกับวิกฤติในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. การเสริมพลัง (empowerment)

การเสริมพลัง (empowerment) เป็นแนวคิดและกระบวนการที่มุ่งเพิ่มศักยภาพของบุคคล กลุ่ม และชุมชน ให้สามารถควบคุมชีวิต กำหนดทิศทางการพัฒนา และมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย ในกระบวนการตัดสินใจที่มีผลต่อชีวิตของตนเอง (Zimmerman, 2000) แนวคิดนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญของการฟื้นฟูหลังภาวะวิกฤติ โดยเฉพาะในบริบทของผู้ประสบภัยสงครามในพื้นที่ชายขอบ ที่มักเผชิญข้อจำกัดทั้งด้านโอกาส ทรัพยากร และสิทธิทางการเมือง Rappaport (1987) อธิบายว่าการเสริมพลังมีทั้งในระดับปัจเจกบุคคล (psychological empowerment) และระดับชุมชน (community empowerment) ในระดับปัจเจก กระบวนการนี้ช่วยสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง ความรู้สึกมีคุณค่า และความสามารถในการตัดสินใจ ส่วนในระดับชุมชน การเสริมพลังหมายถึงการเพิ่มศักยภาพของกลุ่มในการระดมทรัพยากร แก้ปัญหา และมีอำนาจต่อรองกับสถาบันหรือโครงสร้างอำนาจในสถานการณ์สงคราม การเสริมพลังไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูทักษะชีวิตและเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสร้างพื้นที่ทางการเมืองและสังคมที่เปิดโอกาสให้ผู้ประสบภัย โดยเฉพาะกลุ่มชายขอบ สามารถแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการออกแบบนโยบายที่กระทบต่อชีวิตตนเอง (Perkins & Zimmerman, 1995) จากมุมมองนโยบายสาธารณะ การเสริมพลังควรถูกออกแบบควบคู่กับมาตรการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เพื่อให้กระบวนการฟื้นฟูจิตสังคมมีความยั่งยืนและลดการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอกในระยะยาว

3. การฟื้นฟูชุมชน (Community Rehabilitation)

การฟื้นฟูชุมชน (community rehabilitation) หมายถึงกระบวนการฟื้นฟูและพัฒนาความสามารถของชุมชนให้กลับมามีความเข้มแข็งหลังเผชิญวิกฤติ เช่น สงคราม ภัยพิบัติ หรือความขัดแย้งทางสังคม โดยมุ่งเน้นการฟื้นฟูทั้งโครงสร้างทางกายภาพ ความสัมพันธ์ทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม (Coles & Buckle, 2004) ในบริบทของพื้นที่ชายขอบที่ได้รับผลกระทบจากสงคราม การฟื้นฟูชุมชนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และชุมชนท้องถิ่นเอง (Twigg, 2015) กระบวนการนี้ควรดำเนินไปพร้อมกับการฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชน เช่น การสร้างงาน การฟื้นฟูการเกษตร และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและลดความเปราะบาง จากมุมมองด้านสังคมสงเคราะห์ การฟื้นฟู

ชุมชนยังต้องเน้นการเสริมพลัง (empowerment) และการสร้างความยืดหยุ่น (resilience) ให้กับประชาชน ผ่านกิจกรรมที่เสริมสร้างความไว้วางใจ ความสามัคคี และการฟื้นฟูอัตลักษณ์วัฒนธรรมของพื้นที่ (Norris et al., 2008) การมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน ไปจนถึงการประเมินผล เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การฟื้นฟูมีความยั่งยืน การฟื้นฟูชุมชนในพื้นที่ชายขอบจึงเป็นทั้งกระบวนการทางสังคมและนโยบายสาธารณะ ที่ต้องอาศัยกรอบคิดแบบบูรณาการระหว่างความมั่นคงของมนุษย์ (human security) สิทธิมนุษยชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนไม่เพียงฟื้นตัวจากวิกฤติ แต่ยังมีศักยภาพรับมือกับความท้าทายในอนาคต

บทบาทและข้อจำกัดของรัฐและท้องถิ่น

1. การจัดสวัสดิการและความช่วยเหลือฉุกเฉิน

บทบาทสำคัญของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในสถานการณ์สงครามหรือวิกฤติด้านมนุษยธรรม คือการจัดสวัสดิการพื้นฐานและความช่วยเหลือฉุกเฉินแก่ผู้ประสบภัย เช่น อาหาร ที่พักพิง บริการด้านสาธารณสุข และการคุ้มครองด้านความปลอดภัย (IFRC, 2018) ในบริบทไทย หน่วยงานอย่างกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รวมถึงกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย มีภารกิจในการวางแผนและประสานการให้ความช่วยเหลือ ขณะที่ อปท. มีบทบาทในการประเมินความต้องการเร่งด่วนของพื้นที่และจัดสรรทรัพยากรให้ตรงจุด อย่างไรก็ตาม การให้บริการในพื้นที่ชายขอบยังมีข้อจำกัดจากปัจจัยโครงสร้างและภูมิศาสตร์ ทำให้การส่งมอบความช่วยเหลือมีความล่าช้าและไม่ครอบคลุม

2. ความท้าทายด้านงบประมาณ บุคลากร และระบบกฎหมาย

ข้อจำกัดด้านงบประมาณเป็นอุปสรรคสำคัญ เนื่องจากการจัดสรรงบประมาณของรัฐส่วนใหญ่กำหนดไว้ล่วงหน้าและมีความยืดหยุ่นต่ำ (Smoke, 2003) ส่งผลให้การเบิกจ่ายเพื่อการช่วยเหลือฉุกเฉินไม่สามารถตอบสนองสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในด้านบุคลากร อปท. หลายแห่งมีเจ้าหน้าที่จำกัดและขาดทักษะเฉพาะด้าน เช่น การให้การช่วยเหลือด้านจิตสังคม หรือการประสานงานด้านมนุษยธรรม ขณะเดียวกัน ระบบกฎหมายและระเบียบราชการที่ซับซ้อนยังเป็นปัจจัยถ่วงความรวดเร็วในการดำเนินงาน (Rondinelli, 1981) ปัญหาเหล่านี้สะท้อนถึงความจำเป็นในการปรับปรุงกฎหมายและโครงสร้างการบริหารให้มีความคล่องตัวและสามารถตอบสนองภาวะวิกฤติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ความร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศและ NGOs

การทำงานร่วมกับองค์กรระหว่างประเทศและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เป็นอีกหนึ่งบทบาทสำคัญของรัฐและท้องถิ่นในการจัดการกับวิกฤติ เนื่องจากองค์กรเหล่านี้สามารถสนับสนุนทั้งทรัพยากร ความรู้ และเครือข่ายระหว่างประเทศ (Bennett et al., 2016) ตัวอย่างเช่น ความร่วมมือกับองค์การสหประชาชาติและสภาประชาชาติระหว่างประเทศที่ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการ

ตอบสนองต่อวิกฤติด้านมนุษยธรรมและการฟื้นฟูชุมชนชายขอบ อย่างไรก็ตาม การประสานงานกับองค์กรภายนอกยังมีข้อจำกัดจากความแตกต่างด้านวัฒนธรรมองค์กร มาตรฐานการปฏิบัติ และความซ้ำซ้อนของโครงการช่วยเหลือ (Minear, 2002) ซึ่งบางครั้งอาจสร้างความขัดแย้งกับนโยบายของรัฐหรือกฎหมายภายในประเทศ

กล่าวโดยสรุป บทบาทของรัฐและท้องถิ่นในการจัดสวัสดิการและความช่วยเหลือฉุกเฉินเป็นหัวใจสำคัญของการคุ้มครองประชาชนในภาวะสงครามและวิกฤติ แต่ข้อจำกัดด้านงบประมาณ บุคลากร ระบบกฎหมาย และความท้าทายในการประสานงานกับองค์กรระหว่างประเทศยังคงเป็นปัจจัยที่ต้องได้รับการแก้ไขเชิงโครงสร้าง เพื่อให้การคุ้มครองและฟื้นฟูผู้ประสบภัยเป็นไปอย่างครอบคลุม มีประสิทธิภาพ และยั่งยืน

บทบาทของภาคประชาสังคมและชุมชนท้องถิ่น

1. การระดมทุนและสิ่งของช่วยเหลือ

ภาคประชาสังคมและชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการระดมทุนและสิ่งของเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัย โดยเฉพาะในพื้นที่ชายขอบที่การช่วยเหลือจากรัฐอาจล่าช้าหรือไม่ครอบคลุม กลไกการระดมทุนในระดับชุมชนมีความยืดหยุ่นและรวดเร็วกว่า เนื่องจากอาศัยเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Aldrich & Meyer, 2015) นอกจากนี้ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และกลุ่มอาสาสมัครยังมีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรจากทั้งในและต่างประเทศ ทำให้สามารถจัดหาอุปกรณ์ทางการแพทย์ อาหาร น้ำดื่ม และสิ่งของจำเป็นได้อย่างทันเวลา

2. การฟื้นฟูวัฒนธรรมและขวัญกำลังใจ

นอกเหนือจากความช่วยเหลือด้านวัตถุ ภาคประชาสังคมและชุมชนท้องถิ่นยังมีบทบาทในการฟื้นฟูวัฒนธรรมและขวัญกำลังใจของผู้ประสบภัย การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น พิธีกรรม ชุมชน ดนตรี ศิลปะ หรือการรวมกลุ่มทางศาสนา มีส่วนช่วยสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (sense of belonging) และลดภาวะโดดเดี่ยวทางจิตใจ (Pfefferbaum et al., 2013) ในหลายกรณี วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสำคัญในการเยียวยาทางจิตวิญญาณและสร้างพลังให้ผู้ประสบภัยกลับมาใช้ชีวิตในการดำเนินชีวิต

3. การสร้างพื้นที่ปลอดภัย (safe space)

การจัดตั้ง “พื้นที่ปลอดภัย” (safe space) เป็นอีกหนึ่งบทบาทสำคัญของภาคประชาสังคมและชุมชนท้องถิ่น โดยพื้นที่เหล่านี้ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมสำหรับการให้บริการด้านจิตสังคม การพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูล การเรียนรู้ทักษะใหม่ และการเข้าถึงบริการของรัฐหรือองค์กรช่วยเหลือ พื้นที่ปลอดภัยยังช่วยป้องกันการเกิดความรุนแรงซ้ำ โดยเฉพาะต่อกลุ่มเปราะบาง เช่น เด็ก สตรี และผู้สูงอายุ ในพื้นที่ชายขอบที่ขาดการคุ้มครองจากกลไกของรัฐ

จากมุมมองเชิงโครงสร้าง ความสำเร็จของบทบาทภาคประชาสังคมและชุมชนท้องถิ่นขึ้นอยู่กับระดับความเข้มแข็งของทุนทางสังคม (social capital) และความสามารถในการประสานงานกับหน่วยงานรัฐและองค์กรระหว่างประเทศ (Putnam, 2000) ดังนั้น การส่งเสริมบทบาทของภาคประชาสังคมจึงควรถูกบูรณาการเข้ากับยุทธศาสตร์ความมั่นคงของมนุษย์ (human security strategy) และแผนฟื้นฟูหลังวิกฤติของรัฐ เพื่อให้การช่วยเหลือและการฟื้นฟูเป็นไปอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการวิเคราะห์บทบาทและข้อจำกัดของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคมในการเยียวยาและฟื้นฟูผู้ประสบภัยสงครามในพื้นที่ชายขอบ สรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบายได้ดังนี้

1. เสริมสร้างกลไกการตอบสนองฉุกเฉินแบบบูรณาการ

ควรจัดตั้ง ศูนย์ประสานงานความมั่นคงของมนุษย์ ระดับพื้นที่ชายขอบ เพื่อรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์สถานการณ์ และประสานการทำงานระหว่างรัฐ ท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศ กลไกนี้ต้องมีอำนาจตัดสินใจเชิงนโยบายและสามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างเร่งด่วน (Boin et al., 2013)

2. ปรับโครงสร้างงบประมาณให้ยืดหยุ่นและตอบสนองได้รวดเร็ว

งบประมาณด้านสวัสดิการและการช่วยเหลือฉุกเฉินควรมีลักษณะเป็น งบประมาณสำรองฉุกเฉิน (contingency fund) เพื่อให้สามารถเบิกจ่ายได้โดยไม่ติดขัดจากระเบียบราชการปกติ ทั้งนี้ ควรกำหนดกรอบความรับผิดชอบและการตรวจสอบเพื่อป้องกันการใช้ทรัพยากรอย่างไม่เหมาะสม (Smoke, 2003)

3. พัฒนาศักยภาพบุคลากรท้องถิ่นและเครือข่ายอาสาสมัคร

รัฐควรจัดโครงการฝึกอบรมเชิงบูรณาการให้กับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นและอาสาสมัครในด้านการให้การช่วยเหลือด้านจิตสังคม (psychosocial support) การจัดการภัยพิบัติ และการประสานงานระหว่างหน่วยงาน เพื่อเพิ่มความพร้อมของบุคลากรในภาวะวิกฤติ (IFRC, 2018)

4. ส่งเสริมบทบาทภาคประชาสังคมและชุมชนท้องถิ่น

ภาคประชาสังคมควรมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบายและแผนฟื้นฟูหลังวิกฤติอย่างเป็นระบบ รัฐควรสนับสนุนงบประมาณและสิทธิทางกฎหมายให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมด้านการฟื้นฟูวัฒนธรรม การสร้างพื้นที่ปลอดภัย (Safe Space) และการฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน (Putnam, 2000; Aldrich & Meyer, 2015)

5. พัฒนารอบความร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศและ NGOs

รัฐควรทำข้อตกลงความร่วมมือ (MoU) กับองค์กรระหว่างประเทศและ NGOs ล่วงหน้า โดยกำหนดกรอบบทบาท ความรับผิดชอบ และมาตรฐานการปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้การทำงานในภาวะวิกฤติเป็นไปอย่างราบรื่นและลดความซ้ำซ้อน (Bennett et al., 2016)

6. บูรณาการมิติความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) เข้าสู่ยุทธศาสตร์ชาติ

นโยบายด้านความมั่นคงควรขยายขอบเขตจากการป้องกันภัยคุกคามทางทหาร ไปสู่การคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการของประชาชนในทุกมิติ ได้แก่ เศรษฐกิจ สุขภาพ สิ่งแวดล้อม และการเมือง เพื่อให้การฟื้นฟูผู้ประสบภัยในพื้นที่ชายขอบมีความครอบคลุมและยั่งยืน (UNDP, 1994; Fukuda-Parr & Messer, 2002)

สรุป

ในช่วงเวลาที่พื้นที่ชายขอบต้องเผชิญกับเงามืดของสงคราม ความทุกข์ยากของผู้คนมิได้ปรากฏเพียงร่องรอยของบ้านเรือนที่พังทลายหรือทรัพย์สินที่สูญสิ้น หากแต่สถิตยอยู่ในบาดแผลทางจิตใจและการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมที่เคยโอบอุ้มผู้คนให้ยืนหยัดได้อย่างมั่นคง บทบาทของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงเป็นเสาหลักแรกที่ต้องยืนหยัด ทั้งในด้านการจัดสวัสดิการและความช่วยเหลือฉุกเฉิน การวางระบบคุ้มครองสิทธิ และการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ แม้ข้อจำกัดด้านงบประมาณ บุคลากร และระบบกฎหมายจะยังเป็นเงื่อนไขที่ถ่วงรั้ง แต่ความพยายามในการขยายบทบาทสู่การทำงานเชิงบูรณาการก็เป็นสิ่งที่ต้องเดินหน้าอย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกัน ภาคประชาสังคมและชุมชนท้องถิ่นได้พิสูจน์ให้เห็นว่าพลังจากฐานรากมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน การระดมทุนและสิ่งของช่วยเหลือที่เกิดขึ้นอย่างฉับไว การฟื้นฟูวัฒนธรรมและขวัญกำลังใจผ่านกิจกรรมทางสังคม และการสร้างพื้นที่ปลอดภัยให้ผู้ประสบภัยได้หายใจอย่างสงบ คือกลไกที่เติมเต็มและเสริมประสิทธิภาพให้กับการทำงานของรัฐ การฟื้นฟูพื้นที่ชายขอบให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้งมีอาจอาศัยพลังของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงลำพัง แต่ต้องเกิดจากการผสมผสานบทบาทของรัฐ ท้องถิ่น ภาคประชาสังคม และความร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศอย่างมีกลยุทธ์ ภายใต้กรอบคิดความมั่นคงของมนุษย์และการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนท้ายที่สุด การเยียวยาและฟื้นฟูมิใช่เพียงการซ่อมแซมสิ่งที่สูญเสียไป แต่คือการวางรากฐานใหม่ให้ชุมชนมีพลังลุกขึ้นยืนด้วยตนเอง และเตรียมพร้อมเผชิญความท้าทายในอนาคตอย่างเข้มแข็ง เป็นการสร้างสันติภาพที่ไม่เพียงปรากฏในนโยบายของรัฐ หากแต่สัมผัสได้ในชีวิตประจำวันของผู้คนในทุกพื้นที่ชายขอบของประเทศ

เอกสารอ้างอิง

- ชลัท ประเทืองรัตนา. (2561). ทูทางสังคมกับการฟื้นฟูผู้ประสบภัยพิบัติ: กรณีศึกษาจังหวัดชายฝั่งทะเลอันดามัน. *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 9(2), 45–68.
- ชยันต์ วรรณะภุติ. (2558). *รัฐชายขอบ: การเมืองของการต่อรองในพื้นที่ความขัดแย้ง*. มูลนิธิสิทธิชน.
- บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2559). การพลัดถิ่นและการสร้างอัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติในสังคมไทย. *วารสารสังคมศาสตร์*, 48(1), 1–30.

- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2560). *การกระจายอำนาจกับการจัดการบริการสาธารณะในพื้นที่ชายขอบ*. ประชาไท.
- ปองขวัญ สวัสดิภักดิ์. (2564). กลไกการประสานงานเพื่อการช่วยเหลือผู้ประสบภัยชายขอบ: บทเรียนจากพื้นที่ชายแดน. *วารสารรัฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ*, 13(2), 45–68.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2563). *ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย: ปัญหาและแนวทางแก้ไข*. มูลนิธิเอเชีย.
- วิไลวรรณ สิ้นธุไพร. (2560). ผลกระทบทางจิตใจของผู้ประสบภัยจากเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารพยาบาลกระทรวงสาธารณสุข*, 27(1), 123–135.
- ศรีสมภพ จิตรภิมย์ศรี. (2560). พหุวัฒนธรรมกับความมั่นคงในจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารรัฐศาสตร์*, 8(2), 1–30.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2557). ชุมชนชายขอบในสังคมไทย: ปัญหา โอกาส และความท้าทาย. *วารสารสังคมศาสตร์*, 44(1), 1–20.
- Aldrich, D. P., & Meyer, M. A. (2015). Social capital and community resilience. *American Behavioral Scientist*, 59(2), 254–269.
- Barakat, S., & Zyck, S. A. (2009). The evolution of post-conflict recovery. *Third World Quarterly*, 30(6), 1069–1086.
- Bennett, C., Foley, M., & Pantuliano, S. (2016). *Time to let go: Remaking humanitarian action for the modern era*. Overseas Development Institute.
- Boin, A., 't Hart, P., Stern, E., & Sundelius, B. (2013). *The politics of crisis anagement: Public leadership under pressure* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Coles, E., & Buckle, P. (2004). Developing community resilience as a foundation for effective disaster recovery. *Australian Journal of Emergency Management*, 19(4), 6–15.
- D. J. Christie, R. V. Wagner, & D. D. Winter (Eds.), *Peace, conflict, and violence: Peace psychology for the 21st century*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Donnelly, J. (2013). *Universal human rights in theory and practice* (3rd ed.). Cornell University Press.
- Fukuda-Parr, S., & Messer, E. (2002). *Human security: Meaning and relevance*. Center for Development and Human Security. United Kingdom.
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191.

- King, G., & Murray, C. J. L. (2002). Rethinking human security. *Political Science Quarterly*, 116(4), 585–610.
- Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., & Ursano, R. J. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term Mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 70(4), 283–315.
- IFRC. (2018). *World disasters report 2018: Leaving no one behind*. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies.
- Locke, J. (1988). *Two treatises of government* (P. Laslett, Ed.). Cambridge University Press. (Original work published 1689)
- Minear, L. (2002). *The humanitarian enterprise: Dilemmas and discoveries*. Kumarian Press.
- Nickel, J. W. (2007). *Making sense of human rights* (2nd ed.). Blackwell Publishing.
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41(1–2), 127–150.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Perkins, D. D., & Zimmerman, M. A. (1995). Empowerment theory, research, and application. *American Journal of Community Psychology*, 23(5), 569–579.
- Pfefferbaum, B., Van Horn, R. L., & Pfefferbaum, R. L. (2013). A conceptual framework To enhance community resilience using social capital. *Clinical Social Work Journal*, 45(2), 102–110.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Rappaport, J. (1987). Terms of empowerment/exemplars of prevention: Toward a theory for community psychology. *American Journal of Community Psychology*, 15(2), 121–148.
- Rondinelli, D. A. (1981). Government decentralization in comparative perspective: Theory and practice in developing countries. *International Review of Administrative Sciences*, 47(2), 133–145.

- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Alfred A. Knopf.
- Smoke, P. (2003). Decentralisation in Africa: Goals, dimensions, myths and challenges. *Public Administration and Development*, 23(1), 7–16.
- Summerfield, D. (1999). A critique of seven assumptions behind psychological trauma programmes in war-affected areas. *Social Science & Medicine*, 48(10), 1449–1462.
- Twigg, J. (2015). *Disaster risk reduction*. Overseas Development Institute.
- Wannasewok, K. (2022). Development of community mental health infrastructure in Thailand: A review.
- UNDP. (1994). *Human development report 1994: New dimensions of human security*. United Nations Development Programme.
- UNHCR. (2023). *Global trends: Forced displacement in 2022*. United Nations High Commissioner for Refugees.
- United Nations Development Programme. (1994). *Human development report 1994: New dimensions of human security*. Oxford University Press.
- Zimmerman, M. A. (2000). Empowerment theory: Psychological, organizational and community levels of analysis. ใน J. Rappaport & E. Seidman (Eds.), *Handbook of community psychology*.